Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Dilinde ‘Ev-Kadın’ İlişkili Sözcükler

Words Related to ‘Home-Woman’ in Turkish Language in the Context of Gender

Yaşar TOKAY

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Ankara, Türkiye

Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences

Ankara, Turkey

erciyes_yasar@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8422-3049>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tokay, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Dilinde ‘Ev-Kadın’ İlişkili Sözcükler, *Journal of Social Sciences*, 31, 97-108

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.54757>

Makale Türü / ArticleTypes: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / The Article Arrival Date: 18.07.2021

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 20 Aralık / December 2021

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Aralık / December 2021

Cilt / Volume: 31

Sayfa / Pages: 97-108

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA TÜRK DİLİNDE 'EV-KADIN' İLİŞKİLİ SÖZCÜKLER

Özet

Dil, insanlar arasındaki en önemli iletişim aracı olmasının yanı sıra; toplumların hayat tarzları, dünya görüşleri, maddî ve manevî değerleri gibi kültür öğelerini yansıtmaları ve nesiller arasında kültür taşıyıcısı görevini üstlenmesi açısından bir değerler bütünü olarak ifade edilebilir. Dil malzemeleriyle toplumsal olgular arasındaki bağlantılar, karşılıklı etkileşimler neticesinde meydana getirilen unsurların tanımı ve tasnifi, dil bilimi alt dalı olarak *Toplum dilbiliminin (sosyolinguistik)* ana konusunu teşkil etmektedir. Toplumsal yapıyı ilgilendiren her kavram ve tanımın içinde mutlaka dil olgusu da yer almaktadır. Dolayısıyla dil-toplum ilişkisi, bir şekilde, içerisinde önemli ipuçlarının barındığı bir kültür ağına dönüşmektedir.

Türk dilinde; Hint-Avrupa, Hamî-Samî ya da Bantu dillerinde görülen cinsiyet kategorisi bulunmasa da kadın ve erkeği tanımlayan oldukça geniş bir söz varlığının olduğu görülmektedir. Bu durumun özellikle akrabalık adları noktasında çeşitlendiği söylenebilir. Türk dilinde ortaya çıkan bazı sözcüklerin ise toplumun hayat tarzı ve dünya görüşünü temsil ettiği görülür. Bu sözcüklerden bazıları “kadın” ile “ev” arasındaki sıkı bağlantıyı işaret etmektedir. Bu yazıda, Türk dilinin tarihî dönemleri ile çağdaş lehçelerinde tespit edilen 11 sözcük ele alınmış, bazı etimolojik açıklamalar yapılmış ve kaydedilen sözcüklerin toplumsal bağları üzerinde durulmuştur. Araştırmaya konu olan sözcüklerin herhangi bir din ve inanç ile değil, eski Türk hayat tarzı ve algısının dile yansıma olarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Toplum Dilbilimi, Toplumsal Cinsiyet, Ev, Kadın.

WORDS RELATED TO 'HOME-WOMAN' IN TURKISH IN THE CONTEXT OF GENDER

Abstract

Language; being the most important communication tool between people, in addition to it can be expressed as a set of values in terms of reflecting the cultural elements of societies such as lifestyles, world views, material and spiritual values and assuming the role of cultural carrier between generations. The connections between language materials and social phenomena, the definition and classification of elements created as a result of mutual interactions constitute the main subject of sociolinguistics as a sub-branch of linguistics. Every concept and definition that concerns the social structure necessarily includes the phenomenon of language. Therefore, the language-society relationship somehow turns into a cultural network that contains important clues.

In the Turkish language there is no gender category seen in Indo-European, Semitic or Bantu languages, although it is seen that there is a very wide vocabulary that defines men and women. It can be said that this situation is especially diversified in terms of kinship names. It is seen that some words that appear in the Turkish language represent the life style and world view of the society. Some of these words indicate the special connection between “woman” and “home”. In this article, 11 words identified in the historical periods and contemporary dialects of the Turkish language are discussed, some etymological explanations are made and the social ties of the recorded words are emphasized. The words that are the subject of the research were interpreted not as a religion or belief, but as a reflection of the old Turkish lifestyle and perception on the language.

Keywords: Turkish Language, Sociolinguistics, Gender, Home, Women.

Giriş

Dil denince genel olarak *bağdaşık (homojen)* bir toplumun konuştuğu *bağdaşık bir dizge* anlaşılmaktadır. Dilbilim çalışmalarında da bir dilsel toplulukta bildirişim dizgesi olarak kullanılan dil, genellikle bağdaşık bir dizge olarak ele alınıp incelenmiştir. Daha XIX. yüzyılda ünlü düşünür, devlet adamı ve dil bilgini Wilhelm von Humboldt, her dilde özel bir dünya görüşü olduğunu ortaya koymuş ve bunu *dilin iç biçimi* (Alm. innere Sprachform) terimiyle adlandırmıştır. Her dilin kendine özgü anlama ve anlatma yolu bulunduğu biçiminde açıklanan bu görüş, dilbilimde sonradan değişik adlarla anılan kuram ya da varsayımların temelini oluşturmuştur (İmer, 1987, 213).

Dilin tanımı yapılırken ele alınan temel noktalardan biri, dilin toplumun aynası ve kültür taşıyıcılığı rolünü üstlenmiş olmasıdır. Dilin, toplumsal gerçekleri veya kabulleri, sözcükler vasıtasıyla bireyselleştirmesi ve özelleştirmesi dil biliminin de üzerinde durduğu önemli bir işlev olarak görülür (Chomsky, 2015, 14). Bir ulusun yaşam tarzı, inançları, gelenek ve göreneklere, kabulleri, karşıtıkları ve dünya görüşü hakkındaki ipuçları dillerin söz varlığında ve dilin kullanılış biçimlerinde saklıdır. Dil malzemeleriyle toplumsal olgular arasındaki bağlantılar, karşılıklı etkileşimler neticesinde meydana getirilen unsurların tanımı ve tasnifi, dil bilimi alt dalı olarak *toplum dilbiliminin (sosyolinguistik)* ana konusunu teşkil eder (Vardar, 2007, 144). Dil ve sosyal yapı arasındaki ilişkileri, dil ve sosyal yapı farklılıkları gibi konuları inceleyen toplum dilbilimi, bireyin kendi doğrularını esas alarak sosyal doğrulara ulaşması durumunu ele alır (Karaağaç, 2013, 802). Toplumsal dilbilimi, toplumlar içindeki dilsel davranışların ne tür toplumsal yapılar tarafından kontrol edildiğini, bu dilsel davranışları, işlevlerini ve bunların kullananların nitelikleri üzerinde durur (Güven, 2012, 57). Dil zihinsel olduğu kadar, toplumsal bir olgudur. Humboldt, dili dünyanın sözde anlatım biçimi olarak görür. Saussure ise dili bir göstergeler sistemi olarak ele alır. Dil ve toplumu ele alan sosyolinguistik, sosyolojik ve dilbilimsel bir alan olmakla birlikte birçok disiplinin de kesişme noktasıdır. Hymes'e göre *sosyolinguistik* terimi farklı kişilere göre birçok anlama gelebilir; ancak hiçbir düşünür bu kavramın tanımına dair bir patente sahip değildir. Bu alanda çeşitli konuları incelemek üzere dilbilim ve sosyoloji disiplinlerinin yöntemleri ve kuramları göz önünde bulundurulmaktadır. Sosyoloji ve dil bilimin ortak çalışma alanı olarak bilinen sosyolinguistik, toplum ile dil arasındaki ilişkiyi araştıran bir bilim alanıdır (akt. Khajeh, 2018, 1).

1. Toplumsal Cinsiyet, Dil ve Din İlişkisi

Biyolojik bir terim olarak cinsiyet, kişinin doğuştan sahip olduğu fiziksel özelliklerine göre kişiye kadın ya da erkek olarak atfedilen bir tanımdır. Toplumsal cinsiyet ise psikolojik, kültürel ve toplumsal değerler ile bireyler arasındaki ilişkileri kapsayan bir kavramdır (Oakley, 1985, 158). Toplumsal cinsiyet kavramı toplumdaki sosyal ağlar, kodlar ve normlar ile yakından ilişkilidir. Cinsiyet doğal olarak belirlenirken; toplumsal cinsiyet içinde yaşanan kültür ile biçimlenen, tarihsel ve bölgeye bağlı olarak farklılık gösteren bir olgudur. Bu farklılıklar göz önüne alınarak kadın ve erkek olarak kabul edilen cinslere farklı roller ve sorumluluklar yüklenir (Khajeh, 2018, 10). Cinsiyet rolleri bazı kültürel özellikler gösterdiği gibi, bu roller, evrensel olma niteliğine de sahiptir. Toplum dilbilimi alanında yapılan çalışmalar, kişilere yüklenen cinsiyet rollerinin dil kullanımını etkilediğini ortaya koymuştur. Bu durum 'kadın dili' ve 'erkek dili' adlandırmalarını beraberinde getirirken; bununla birlikte 'kadınlar için kullanılan dil' kavramını da doğurmuştur (Güner, 2018, 5). Erkekler ve kadınların konuşmaları arasında belirgin farklılıklar olduğu araştırmacılar tarafından birçok kez dile getirilen bir konudur. Kadınların ve erkeklerin seçtiği sözcüklerden, konuştukları konulara, kurdukları cümlelere kadar birçok dilsel davranışlarının birbirinden farklı olduğu yapılan

araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin farklı olması kadının ve erkeğin kültürü, toplumu hatta hayatı farklı algılamasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıkların dışında, toplumun kendi dinamikleri içerisinde ortaya çıkan farklılıklara dikkat çekerek cinsiyet ayrımının temeline inmeyi hedefler. Bu ayrım, kadın ve erkek ile ilgili değerlerin çeşitli etkenler çevresinde oluştuğunu gösterir. Böylece toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğe ait rollerin bir kültür zinciri içerisinde zamanla nasıl yerleşip kökleştiğini ve cinsiyete dayalı rollerin algılanış serüvenini işaret eder.

Din, bireysel ya da kolektif insan yaşamının her safhasında en derin yönleriyle hissedilen bir olgudur. İnsanoğlunun var oluş sürecinin her aşamasında din faktörünü göz ardı etmek mümkün değildir. Din, temel kurumsal ilişkilerin yerine getirilmesinde önemli rolü olan bir kurumdur. Dine ve içinde bulunduğu toplumlara göre farklılıklar göstermekle birlikte din kurumu sadece aşkın nitelikli işlemlerin değil (mesela) pek çok yerde doğum ve ölümlerin kaydedilmesi, evlenme işlemlerinin tescili, bazı vergi türlerinin toplanması, yoksullara yardım, eğitim, siyasi otoritelerin göreve başlatılma törenleri, ölülerini gömmesi vb. gibi sosyal ve siyasal hizmetleri yerine getirmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki toplumda var olan toplumsal cinsiyetin oluşmasında da dinin rolü vardır (Gürhan, 2010, 61). Dinlerin en önemli sosyal işlevlerinden biri, mensuplarının dünya karşısındaki tutum ve davranışlarını belirleyen bir zihniyet ve ideolojiyi kazandırma işlevidir. Yani her dinin *kognitif (bilisel)* yönü vardır. Din, mensubu olan insanlara belirli bir dünya görüşü sağlar. İnananlar, inandıkları dinin etkisiyle dünya ve dünyevî olaylar karşısında nasıl bir tutum ve eylem içinde bulunacaklarını belirlerler (Okumuş, 2003, 69).

Tarih boyunca, insanoğlunun varlığı süresince, sayısız din ya da inanç felsefesi ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları oldukça fazla taraftar toplarken bazıları ise yaygınlık göstermemiştir. Dolayısıyla bu dinler veya inanç sistemlerinde kadına bakış açıları da oldukça çeşitlilik gösterir. Hinduizm ve Budizm'de kadın bütün kötülüklerin kaynağı olarak algılandığından kadının toplumsal değeri neredeyse yok gibidir. Aynı durumun Eski Yunan, Bizans, Eski Çin, Hristiyanlık ve Yahudilikte de hemen hemen aynı olumsuz bakış açısıyla yaşatıldığı görülür İslamiyet'teki kadın algısı ise diğer din ve inanç sistemlerinden farklı olarak daha eşit ve doğal bir yaklaşım sergiler. Kur'an-ı Kerim'in birçok bölümünde bütün sosyal alanlar, ticaret, yaşam tarzı gibi konularda kadınların erkeklerden bir farkı olmadığının altı çizilir (Gürhan, 2010, 63-65). Türklerin tarih boyunca birçok farklı inanç dairesine girdikleri bilinmektedir. Göktanrı inancıyla başladığını bildiğimiz bu farklı tercihler zaman içerisinde Şamanizm, Maniheizm, Budizm gibi inanç sistemlerini kapsamıştır. Geniş bir coğrafyaya yayılan ve dolayısıyla tam bir kalıba sokulması mümkün görünmeyen Türk inanç yapısı aynı zamanda Hristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet'i de bünyesinde katmakta tereddüt etmemiştir. Bugün dünya üzerinde farklı coğrafya ve siyasî teşekküller etrafında yaşayan Türk gruplarından Gagavuzların Hristiyanlığı, Karayların Museviliği ve Türklerin çoğunluğunun Müslümanlığı tercih etmesi, tarihte yaşanan çeşitlenmenin günümüzde sürdüğünü göstermektedir.

Kültürel çeşitlilik ve inanç sistemlerinin ortaya çıkardığı bakış açıları farklılık arz etmektedir. Aynı farklı bakış açıları diller ya da dil ailelerinde de görülür. Bazı diller cinsiyet kategorileri oluştururken bazı diller adlandırmalarını cinsiyet temelinde kurmamıştır. Dünyadaki dillere bakıldığında cinsiyet kategorisine sahip olanların bir hayli fazla olduğu dikkat çeker. Hint-Avrupa dillerinde genellikle *dişil (femenin)* ve *eril (maskülen)* sözcükler vardır. Avrupa kolunun Roman/Latin dilleri grubuna ait İspanyolca, Fransızca, İtalyanca gibi diller bütün kelimeleri eril ve dişil olarak ayırmaktadırlar. Dillerde sözcüklere eril/dişil atfında bulunulması bazen sadece rastlantısal gibi görülsede bunların kültürle ilişkisi çok yakındır. Doğal olarak dişil ya da erkek olan sözcüklerin dışında ilk bakışta bağlantı kurması zor gibi gözükse de sözcüklerin de eril/dişil olarak tanımlanması tamamen kültürel algılara göre değişmektedir. Örneğin, İspanyolcada *el chico* "erkek çocuk" sözcüğünün gönderme yaptığı nesnenin "erkek" olmasından dolayı "eril" olması daha anlaşılırken, Almandada araba markalarının "eril" olması, İngilizcede

gemilerin “dişil” kabul edilmesi ya da Latince'de yer ve ağaç isimlerinin “dişil” olarak görülmesi biraz daha etimolojik ve kültürel araştırma gerektiren bağlantılardır. Bu dillerde bu sözcüklerin dişil ve eril olarak belirlenişi o kültürün, o varlıkları ya da nesneleri özdeşleştirdikleri kavramlarla ilintilidir ki bu da zaman ve algılarla belirlenir (Khajeh, 2018, 27). Hami-Sami dilleri sayılan İbranice ile Arapçada, Kafkas dillerinde ve Afrika'da konuşulan Bantu dillerinde de belirgin bir cinsiyet kategorisi bulunmaktadır. Türkçe ise yapısı gereği, sözcüklerin erkeklik-dişilik özellikleri taşımadığı eklemeli diller kategorisinde yer alır. Buna karşın Türkçe'de yapısal anlamda cinsiyet kategorisi bulunmasa da özellikle akrabalık adları noktasında erkeklere ve kadınlara özgü adlandırmaların sıkça kullanıldığı görülür.

2. Tarihî ve Çağdaş Türkçe'de Kadınla İlgili Söz Varlığı Çalışmaları

Tarihî Türkçenin söz varlığı içerisinde, adbilimine (onomastik) ait dil malzemesine bakıldığında “kadın” kavramının oldukça zengin bir biçimde karşılandığı görülür. Bu söz varlığı içinde doğrudan “kadın”ı karşılayan sözler olduğu gibi, sosyal, hukuki, ailevi, akrabalık bağları ve benzer yönleri ile kadının durumunu ifade eden sözler de bulunmaktadır. Bunlar genel söz varlığı araştırmaları için önemli olduğu kadar, eski Türk toplumunun cinsiyet kültürünü ve kadının toplumdaki statüsünü göstermesi açısından da değerlidir (Karahan, 2006, 1).

Türk kültüründe kadın algısı hakkında yapılan çalışmalar bir yana, tarihî ve çağdaş metinler ele alınarak Türk dilindeki “kadın” kavramı ve “kadın”ı tanımlayan sözcükler etrafında önemli çalışmalar bulunmaktadır. W. Bang'ın eski Uygurca metinlerde kaydedilen *uzun tonlug* ibaresi üzerine yaptığı çalışma (Bang, 1925) konuyla ilgili öncü araştırmalardan biridir. Saadet Çağatay'ın tarihî ve çağdaş Türkçe'de kadınlar için kullanılan bazı sözleri bir araya getirdiği yazısı (Çağatay, 1962) oldukça önemlidir. T. Tekin'in eski Türkçe'deki akrabalık adlarından yola çıkarak ele aldığı “amca” ve “teyze” sözcükleri hakkındaki incelemesi (Tekin, 1960); Pokrovskaya'nın kadınla ilgili terimleri ele aldığı detaylı çalışması (Pokrovskaya, 1961); Rasonyi'nin kadınlarla ilgili adları tasnif ettiği çalışması (Rasonyi, 1963); T. Gülensoy'un Altay dillerindeki akrabalık adları üzerine verdiği bilgiler (Gülensoy, 1973); S. Tülücü (Tülücü, 1982), A. Duvarcı'nın (Duvarcı, 2008) ve Ö. Özdarıcı'nın (Özdarıcı, 2011) *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* kaydedilen kadınla ilgili sözler hakkında yaptıkları müstakil çalışmaları; P. Zieme'nin eski Türkçe'de kadınları karşılayan sözcükler hakkında verdiği bilgiler (Zieme, 1992); S. Tülücü'nün İbni Mühenna *Lugati'nde* tespit ettiği kadınla ilgili söz varlığı (Tülücü, 1995); H. Pilancı'nın Anadolu ağızlarında kadınlar için kullanılan sözcükleri ele aldığı yazısı (Pilancı, 2002); S. Küçük'ün yazılı metinlerde tespit ettiği kadın adlarıyla ilgili çalışması (Küçük, 2004); Yılmaz Anıl'ın (Yılmaz Anıl, 2004) ve Z.G. Debreli'nin (Debreli, 2016) müstakil olarak Kutadgu Bilig'deki kadın algısını ele aldıkları yazıları; A. Karahan'ın Tarama Sözlüğünü esas alarak kadınla ilgili söz varlığını çeşitli başlıklarla tasnif ettiği bildirisi (Karahan, 2006); E. Çetin'in Türkçe'de gebe kadınlara verilen adlarla ilgili yazısı (Çetin, 2008); Ü. Çetinkaya'nın aşk mesnevilerinde kadını ele aldığı doktora tezi (Çetinkaya, 2008a) ve divan edebiyatında kadına genel bakışı konu aldığı makalesi (Çetinkaya, 2008b); U. Bläsing'in kadınlarla ilgili bir makale üzerine yayımladığı eleştirel yazısı (Bläsing, 2011); D. Ayan'ın *ög* ve *anne* sözcükleri üzerine yazdığı makale (Ayan, 2011); H. Şirin User'in runik harfli eski Türkçe metinlerde geçen *katun* ve *kunçuy* sözleri hakkındaki yazısı (Şirin User, 2011); N. Useev'in Yenisey Yazıtlarında tespit ettiği kadın söz varlığı (Useev, 2012); N. Güner'in eski Türkçe *uragut* kelimesinin etimolojisiyle ilgili yazısı (Güner, 2013); H. Tokyürek'in eski Türklerdeki kadın hiyerarşisi üzerine yaptığı çalışma (Tokyürek, 2013); M. Ölmez'in Türkçe'deki *ama* ve *hala* sözcüklerini ele aldığı yazısı (Ölmez, 2015); M. Argunşah'ın Türkiye Türkçesindeki kadın adlarının tarihsel süreçte geçirdiği aşamaları ele aldığı bildirisi (Argunşah, 2017); M.T. Berbercan'ın İslam öncesi Türkçe metinlerde kadın-kız kavramlarına işaret eden sözcükleri ele aldığı yazısı (Berbercan, 2017); N. Güner'in

Türkçedeki kadın adlarını ele aldığı doktora tezi (Güner, 2018); Yong-Song Li'nin tarihî ve çağdaş Türkçedeki akrabalık terimlerini bir araya getirdiği kapsayıcı incelemesi (Li, 2019) konuyla ilgili akla gelen ilk çalışmalardandır.

3. Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde ev=kadın ilişkili Sözcükler

Bu yazıda, Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerinde ortaya çıkan ev ve kadın bağlantılı sözcükler ele alınmış ve bu sözcüklerin yayılım alanları ile karşılıkları toplumsal statüler hakkında bazı düşüncelere yer verilmiştir. Bunun yanında, ev ve kadın ilişkisine işaret eden sözcüklerin kökenleri ve etimolojilerine kısaca değinilmiştir. Kullanılan sözcüklerin Türk toplulukları ve lehçeleri arasındaki dağılımı da mümkün olduğunca gösterilmeye çalışılmıştır.

ebçi "Kadın, zevce": *eb* "ev, çadır, otağ" +*çi* ekiyle türediği düşünülen sözcük tarihî metinlerde sıkça yer almıştır. Sözcüğün kullanıldığı ilk örnekler eski Türk yazıtlarına kadar uzanmaktadır. Yenisey Yazıtlarında geçen öz *ebçi kunçuyumka bökmedim* "Kendi eşime, hanıma doyamadım" (E 100/1) ve *ebçime begime bökmedim adrıldım* "eşime, beyime doyamadım ve (onlardan) ayrıldım" (E 109/3) cümlelerinde "kadın, eş" anlamında kullanılmıştır (Useev, 2012, 58). Uygurca metinlerde *ebçi* "kadın" ve *ewçi* "kadın" biçimleri tespit edilmiştir. Bu sözcüğe Karahanlı Türkçesi metinlerinde *ebçi* "kadın" (AH), *ewçi* "kadın" (KB); Kıpçak Türkçesi metinlerinde *ebçi* "kadın" (GT; MG), *epçi* "kadın" (İM), *épçi* "kadın", *ibçi* "kadın" (GT), *ipçi* "kadın" (EZ); Çağatay Türkçesinde *ipçi* "kadın" (MK) şekillerinde bulunmaktadır. Sözcük, çağdaş Türk lehçelerinde de yaşamaktadır: Kırgızca *epçi cak*, *epçi tarap* "çadırın kadına ait kısmı", Altayca *epçi* "kadın, sahibe", Hakasça *ipçi* "kadın", Şorca *epşi* "kadın, sahibe", Tuvaca *epçi*, *epşi* "kadın" (Li, 2019, 316-317).

Eski Türkçede "çadır, ev" anlamlarında kullanılan *eb* sözcüğü oldukça yaygındır. Sözcüğün +*çl* eki alarak türediği ve yeni bir kavramın ortaya çıktığı görülür. +*çl* eki eski Türkçeden bu yana ya meslek mensubiyeti bildirmiş ya da bir işin sürekli yapan adlar türetmiştir (Gabain, 2003, 43; Eckmann, 2003, 32; Erdal, 1991, 110; Erdal, 2004, 147). Örnek verecek olursak +*çl* eki, *awçı* "avcı" (Clauson, 1972, 6a), *bedizçi* "nakkaş, ressam" (Clauson, 1972, 310a), *etükçi* "ayakkabıcı" (Clauson, 1972, 53a) vb. sözcüklerde meslek adları meydana getirirken; *cefāçi* "cefa, eziyet eden" (Taş, 2009, 27), *içgüçi* "içkiye düşkün, içkici" (Taş, 2009, 27), *uşakçı* "dedikoducu" (Taş, 2009, 27) gibi sözcüklerde bir işin sürekli yapıldığını ifade eden adlar türetmiştir. +*çl* ekinin fonksiyonları dikkate alındığında *ebçi* sözcüğünün temelde "sürekli evde kalan; devamlı ev işleriyle uğraşan" anlamlarında kullanıldığını sonradan ise tamamen "kadın, zevce, eş" karşılıklarının yaygınlaştığı söylenebilir. Sözcüğün Türk kültürünün yerleşik hayat öncesi bazı özellikleri hakkında bazı ipuçlarını sakladığı iddia edilebilir. Devamlı savaşta, avda dolayısıyla "evin dışında" olan Türk erkeğinin tam tersi olarak kadın ev hayatıyla özdeşleştirilmiştir. Bu noktada sözcüğün olumsuz bir kavramı veya kültürel bakış açısını yansıtmadığını, küçümseme ya da hor görme gibi duygularla kullanılmadığını da özellikle belirtmek gerekir. Eski Türk toplumunda paylaşılan roller neticesinde evin, başka bir deyişle ailenin, temel yapı taşı olarak kadın görülmüştür (Kafesoğlu, 1984, 285). Sözcüğün birçok Türk lehçesinde hemen hemen aynı şekilde yaşaması, *ebçi* "kadın, eş, zevce" kavramının Türklerin inanç sistemleri ile değil, kültürel kodlarıyla bağlantılı bir adlandırma olduğunu ispat etmektedir. Kaldı ki eski Türklerden itibaren kadın ve erkek arasında bariz bir baskınlık hissedilmez (Özmenli, 2018, 348-349).

ev "kadın, zevce", sadece Tarama Sözlüğü'ndeki kaydedilmiş olup örnek metinler XIV-XV. asırda yazıldığı düşünülen *Münebbihü'r-Râkîdîn* adlı eserden alınmıştır: *...dahı evüñ oğlancukların alup şehirden yana seyreyledi* (Müneb. 51-1); *bir kişi Ömer hilâfesinde turdu Ömer' e geldi ki avratımdan şikâyet kıla, çünkü kapısına geldi işitti Ömer'in hatunu Ümmügülsüm dil uzatmış Ömer'e sözler söyler ki bu kişi işitip mütehayyir kaldı, eydür: Ben buna geldim ki evümden şikâyet kılam bu hod benden beter müptelâ olmuş* (Müneb. 171-2); *...sebeb ne idi ki geldiñ geri döndüñ? Eydür: Yâ emirü'l-mü'minîn geldim ki evümden sana*

şikâyet kılaydın, gördüm ki ben müptelâ olduğuma sen dahı müptelâ olmuşsun, geri döndüm (Müneb. 171-2) (Tarama Sözlüğü III, 2009, 1566-1567).

Sadece Tarama Sözlüğü'nde ve tek bir eserde tespit edilen *ev* "zevce" sözü, *eksiltme* (*ellipsis*) yoluyla ortaya çıkmıştır. Bir tamlamada meydana getirilen kısaltmayı ifade eden bu anlam olayı bileşik bir deyimden birinin atılmasıdır (Guiraud, 1984, 47. akt. Arslan Erol, 2008, 75). Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *ev hanımı*, *ev kadını* (TÜS 667), *ev sahibi* (LO 140), *evüñ tayağı* (DK 5/5), *ev bekçisi* (TS 1567) benzeri bir kullanımın tamlanan kısmı düşmüş ve *ev* sözcüğü "kadın, zevce" anlamını taşımaya devam etmiştir. Bu bağlamda *ev* sözcüğü ile kadın arasında doğrudan bir filolojik bağlantının kurulduğu görülmektedir. Zaman içinde bu kullanım genel "ev" anlamından çıkıp özelde "kadın, eş, zevce" karşılıklarıyla algılanmıştır.

ev bekçisi "evin kadını, zevce, eş" tamlaması Tarama Sözlüğü'nde yer alan tek örnek, XV. asırda kaleme alınan *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş* adlı metinden elde edilmiştir: *Akça Koca eyitti: Bizim ev bekçisi erenlere olmaz kelam söylemiş* (Bektaş. 218) (Tarama Sözlüğü III, 2009, 1567).

ev bekçisi "evin kadını; zevce, eş" tamlaması, kadının evi muhafaza etmesi ve koruyuculuğunu ön plana çıkaran bir söz grubu olarak dikkat çekmektedir. Tamlamanın ortaya çıkmasındaki temel fikir, kadının yalnızca yemek yapma, çocuk bakımı ve ev işleriyle uğraşması değil, evin düzenini koruması ve gerektiğinde evin güvenliğinin sağlanmasını üstlendiğine de işaret etmektedir.

evcimen "evine bağlı; ev işlerini bilen becerikli kadın", sözcüğüne hem Tarama Sözlüğü hem de Türkçe Sözlük'te yer verilmiştir. Tarama Sözlüğü'nde geçen örnek XV. asır metni olan *Kabus-nâme*'den tanıklanmıştır: *ve bir avrat ki erdem temasını götüre ve arzusu ayruk ere düşe kedbanu olmaya yani evcimen olmaya* (Kab. 231) (Tarama Sözlüğü III, 2009, 1567). Türkçe Sözlük'te "1. Evine, ailesine çok bağlı kimse. 2. Ev işlerini iyi bilen, becerikli kadın. (*Reçel, evlerde, evcimen hanımların ellerinde kıvamına eren bir bal değil midir? AŞH*) 3. Evinde kendi halinde oturan, dışarı çıkmayı sevmeyen." karşılıkları verilmiştir (TÜS 834).

Sözcüğünün oluşumu ve gelişimi hakkında kaynaklarda bazı bilgilere yer verilmiştir. Zeynep Korkmaz, *+mAn* ekinin, Türkiye Türkçesinde, kişileri niteleyen sıfatlar türeten bir ek olduğunu ve eklendiği sığata "abartma, aşırılık" anlamı kattığını ifade eder. Bu ekle kurulmuş sözcükler arasında *evcimen* kelimesini de sayar (Korkmaz, 2007, 58). Tuncer Gülensoy, kelimeyi, *ev* "isim kökü" *+ci* "meslek eki" *+men* "isimden abartma ismi yapan ek" biçiminde tahlil etmiş ve Derleme Sözlüğü'nde kaydedilen *evcimen, evcimal, evciman, evcuman, evcūman, evcūmen, evcūmük* sözlerine atıfta bulunmuştur (Gülensoy, 2011, 348). Andreas Tietze, *evcimen/evcimend* "hamarat ev sahibesi, evini ustaca idare eden (kimse)" maddesinde Tarama ve Derleme Sözlüğü'ndeki verilerden yola çıkarak sözcüğü *evci+* bazı sıfatları kuvvetlendiren *+men* ekinin birleşimiyle açıklamıştır. Aynı biçimlerin *kocaman* ve *küçümen* sözcüklerinde de olduğuna işaret etmiştir. Bunun yanında *-man/-men* ekin eski Türkçede tek tük kullanıldığını ancak çok eski bir morfem olduğunu belirtmiştir (Tietze, 2016 II, 664). Sevan Nişanyan, Tarama Sözlüğü'nde tespit ettiği *evcūmen* "evine bağlı, evcil" sözünün *ev* isminden türediğini ancak *+cūmen* ögesinin yapısının açık olmadığını iddia eder (Nişanyan, 2018, 240).

ewlik/ewlük "kadın; eş, zevce" sözü, Karahanlı Türkçesi metinlerinden Kutadgu Bilig ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te tanıklanmaktadır. Özellikle Kutadgu Bilig'de sıkça kullanılmıştır: *Kim ewlik alayın tise törtte taş/ağın almaz ewlik aya erde baş* "Ey erkeklerin ileri geleni! Evlenmek isteyen kimseler şu dört nevi kadın ile evlenirler" (KB 4486); *Biregü bay ewlik tiler üskitip/takı biri körklüg tiler köz tikip* "Biri zengin kadın ile evlenmek ister, bir diğeri güzel olmasını ister ve ona göz diker" (KB 4487); *Aşığ tatğanu yi sen elgin sunup/sini körse ewlik sewinsün turup* "Yemeğe elini uzat, haz ve zevk ile ye, evin hanımı senin bu halini görünce sevinip memnun olsun" (KB 4607). Dîvânu Lugâti't-Türk'te yalnızca bir atasözü içerisinde kaydedilmiştir: *Tünle bulıt örtense ewlük urı keldürmişçe*

bolur taŋda bulıt örtense ewke yağı kirmişçe bolur “Geceleyin bulutlar kızarırsa; kadın, erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Sabahleyin yanarsa, saldıran düşman eve girmiş gibi olur.” İkincisini uğursuzluk sayarlar (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014, 115). Bu sözcüğün Kırgız Türkçesinde *ibdik* “karı” biçiminde yaşadığı düşünülmektedir (Li, 2019, 340).

ewlik/ewlük sözcüğü, *ew* “ev, hane” +*llk* ekinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. +*llk* eki, Türkçede, somut ve soyut adlar ile sıfatlar üreten yaygın bir ektir (Gabain, 2003, 44; Erdal, 1991, 121; Erdal, 2004, 147). *ewlik/ewlük* sözcüğünün temel olarak “eve ait olan; devamlı evde kalan” anlamlarında kullanıldığı söylenebilir.

ewlüg “evli kadın, zevce” sözcüğü, özellikle Harezmi Türkçesi eserlerinden olan *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da çokça kullanılmıştır: *Nühnuŋ ewlügen kâfir erdi* “Nuh’un hanımı kâfirdi” (KE 23v7); *İdiyâ ewlügen kâfirni yer yüzinde tirig koğmağıl* “Ey Rabbim, kâfir olan kadınları yeryüzünde canlı bırakma!” (KE 23v12); *Nühnuŋ kâfir ewlügen tennürda etmek bişürürde tennür içinde suw çıkdı* “Nuh’un kâfir hanımı mutfakta ekmek pişirirken mutfığın içinde su çıktı” (KE 24r19); *ol 'aziz aydı: meniŋ ewlügenimge kim yawuzlık sandı ve kim elig sundı?* “O aziz (şöyle) söyledi: Benim hanıma kim kötülük düşündü ve kim el uzattı?” (KE 83v11); *Resül a.s. telim ħalâyıklar birle kelür, ewlügen aydı: biziŋ taāmumuz niçe erdükin Resül a.s.ka aytmadıŋ mu erdi?* “Resul (as) birçok insanla beraber gelir. Hanımı (şöyle) söyledi: Bizim yemeğimizin ne kadar az olduğunu Resul (as)’a söylememiş miydin?” (KE 228v13); *'Abdullāhniŋ köŋliŋe Mısr vilāyetiniŋ sewüglüğü tüşmiş erdi, ewlügen talāk kıldı* “Abdullah’ın gönlüne Mısır ülkesinin sevdası düşmüştü, hanımını boşadı” (KE 243v3). *ewlügen* yaygın biçim olarak dikkat çekerken bir örnekte sözcüğün yuvarlaklaşmış biçimi olan *öwlügen* de bulunmaktadır: *öwlügenim üze ant içtim* “Hanımım üzerine yemin ettim” (KE 19r4). Sözcük bir kez de Kur’an Tefsiri’nde tanıklanmıştır. Borovkov, *äwlügen* “hanım, eş” maddesine *‘İmrān äwlügen andağ sağındı kim oğul toğurğaymen tep* “İmran’ın karısı oğlan doğuracağını zannetti” örneğini vermiş ve sözcüğün hem Kâşgarlı’da hem de Rabgüzi’de geçtiğine dikkat çekmiştir (Borovkov, 2002, 117). Sözcük, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *evlü* “evi olan, ailesi olan, eşi olan, evlenmiş bulunan” karşılıklarıyla kaydedilmiştir (Tietze, 2016 II, 669).

ewlügen “eş, hanım, zevce” sözcüğünün *ew* “ev, hane” +*llg* ekinin birleşimiyle oluştuğu görülmektedir. Eski Türkçeden bu yana oldukça yaygın bir şekilde kullanılan +*llg* eki, genellikle sahip olan anlamında sıfatlar türetmiştir (Gabain, 2003, 47; Erdal, 1991, 139 ve 2004, 149). Sözcüğün birebir Türkiye Türkçesi karşılığı “evli”dir. Buradan da anlaşıldığı gibi eski Türkçede sadece kadın eşler için kullanılan *ewlügen* sözü, zaman içinde anlam genişlemesine uğrayarak evli olan kadın ve erkekler için kullanılan genel bir biçim hâline bürünmüştür.

ëvüŋ tayağı “evin direği”, Dede Korkut Hikâyeleri’nde dört türlü kadından bahsedilen bölümde özellikleri sıralanan tek olumlu kadın tipidir: *Qarılar dört dürlüdür; birisi solduran sopdur, birisi tolduran topdur, birisi ëvüŋ tayağıdur, birisi neçe söylerisen bayağıdur. Ozan (eydür): ëvüŋ tayağı oldur ki yazıdan yabandan eve bir udlu konuk gelse er âdem evde olmasa ol anı yëdürür içürür ağırlar 'azizler gönderür. Ol 'Ayışe Fâtima soyudur. ħanum anuŋ bebekleri bitsün ocağuna buncılayın 'avrat gelsün* (Özçelik, 2016 II, 21) “Kadınlar dört türdür; birisi solduran soptur, birisi dolduran toptur, birisi evin direğidir, birisi ne kadar söylersen eskisi gibidir. Ozan der: Evin direği odur ki uzaktan eve bir değerli konuk gelse kocası evde olmasa onu yedirir, içirir, ağırlar, gönderir. O, Ayiše Fatıma soyudur. Hanım, onun bebekleri doğsun, ocağına böylesi hatun gelsin!” (Özçelik, 2016 II, 622).

Dede Korkut Hikâyeleri’nin giriş bölümünde yer alan kadınlarla ilgili bu parça, aslında Türk kültüründe kadınların ne kadar önemli bir yer tuttuğunun göstergesidir. Söz konusu metinde Türk ailesi yapısının korunması, törenin yerine getirilmesi ve kültürel aktarımın sağlanması noktasında ana görev kadına yüklenmiştir. Bu durum o kadar önemsenmiştir ki, metinde bahsedilen kadınlardan üçü olumsuz yalnızca biri olumlu bir

karakter olarak karşımıza çıkarılmıştır. Bu durum, şüphesiz, çağın gereklerine bakıldığında, Türklerdeki ideal kadın tipinin esaslı bir resmini temsil etmektedir.

iwdeş “karı, koca, zevce; eş” sözcüğünün kaydedildiği en eski Türkçe metin 1383 tarihli *İrşādü'l-Mülûk ve's-Selâtin* adlı dinî eserdir: *Taķı ziyâret kılğay Resul 'aleyhi's-selâm iwdeşleriniñ gürini taķı ziyâret kılğay 'Abdulmuttalib kızı Şafıyyeniñ gürini...* “ve Resul (as) eşlerinin mezarlarını ziyaret edecek ve Abdulmuttalib kızı Safiye'nin mezarını da ziyaret edecek...” (İMS 378b/7). 1391 yılında Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış meşhur Gülistân Tercümesi'nde de sözcüğün *iwdeş* “eş, zevce, karı” anlamlarıyla birkaç kez kullanıldığı görülür. GT'de dönem özellikleri dolayısıyla sözcüğün çift dudak ünsüzü (w) ile değil dudak ünsüzü (v) ile kullanıldığı görülmektedir: *Lûtnuñ iwdeşi yavuzlarğa/uyğan üçün cehenneme kitti* “Lut peygamberin eşi kötülere uyduğu için cehenneme gitti” (GT 14a1); *Yaķşı ir iwdeşi yaman bolsa/cevr içinde irin hemişe kınar* “Kötü kocanın kötü bir hanımı olursa sıkıntı ve yokluk içinde her zaman kocasını kınar.” (GT 68b/5-6); *Şeyh Sa'dî aytur: bir fakîr iwdeşi yüklü idi müddeti yitti* “Şeyh Sadi (şöyle) anlatır: Bir fakirin hanımı hamile idi, (doğum) vakti geldi” (GT 145a12-13). Aynı sözcük Tarama Sözlüğü'nde *evdeş* “refika, zevce” karşılıklarıyla kaydedilmiştir. *Siyer-i Darir*, *Muhammediyye* ve *Pendnâme-i Güvâhî*'de tespit edilen üç örnek vardır: *Evine girdi silâhın çözdü oturdu andan evdeşine eyitti: Taâm getürün yiyelüm dedi* (Si. Da. 334-2); *Ata vü ana kardaşından kaçā/daķı evdeki evdeşinden kaçā* (Muham. 347); *Ki var mı evdeşünle birligiñiz/nicedir arañızda dirligiñiz* (Güvahi. 112) (Tarama Sözlüğü III, 2009, 1568).

Tarihî metinlerin yanı sıra sözcük varyantlarının hemen hemen aynı anlamlarla bazı çağdaş Türk lehçelerinde de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında *evdeş* “karı koca, eş” biçiminde yer aldığı görülür (Derleme Sözlüğü V, 2009, 1802; XII, 2009, 4499). Sözcük, çağdaş Kıpçak lehçelerinde de tespit edilmiştir: Tatarca *ipteş/öydeş* ve Başkırtça *ipteş/öyzeş* “karı koca; komşu; yoldaş; dost, arkadaş” anlamlarıyla yaşamaktadır (Li, 2019, 318-319).

Sözcüğün etimolojisi hakkında genel olarak ortak bir fikre varılmıştır. +dAş eki, eklendiği ad kök ve gövdelerinde bir ortaklığa işaret eder ve genellikle “ortaklık, birliktelik” eki olarak bilinir (Gabain, 2003, 46; Erdal, 1991, 119; Korkmaz, 2007, 46). Tietze, sözcüğü, *evdaş/evdeş* “zevce” maddesinde *ev+* -daş/-deş ortaklık ekiyle açıklar ve *Ferec Bade's-Şidde*'de kaydedilen örnekleri sıralar (Tietze, 2016 II, 664). Yong-Song Li, *ev* “ev, çadır” +deş ekinin birleşimini işaret eder (Li, 2019, 318).

iwleş “eş, koca” sözcüğü tarihî metinlerde bir kez kaydedilmiştir. *İrşādü'l-Mülûk ve's-Selâtin*'de tespit edilen örnek şu şekilde kullanılmıştır: *Taķı kim kim bizenip kilse özge hatun taķı hatunlar ayıtsa kim ol seniñ iwleşiñ turur tip taķı añar cimā kılsa had yok turur anıñ üze* “ve kim ki süslenip gelse başka bir kadın ya da kadınlar ‘o senin hanımındır’ diye söylense ve o kadınla cima kılınsa onun cezası yoktur.” (İMS 406b/8).

iwleş “eş, koca” sözcüğüne İMS dışında başka bir eserde tesadüf edilmemiştir. Tek örnek (hapax legomenon) sayılabilecek bir kelimedir. İMS'de aynı anlamda kullanılan bir başka sözcük daha vardır: *iwdeş*. *iwleş* sözcüğü, *iwdeş*'in bir varyantı olabilir. Nitekim çağdaş Türk lehçelerinde +dAş ekinin +lAs biçimli kullanımları hâlâ yaşamaktadır. Kazakçadaki *atalas* “aynı atadan olan”, *jerles* “hemşehri”, *sırlas* “sırdaş” (Koç, 2004, 187-188); Karakalpakçadaki *bawırlas* “akraba” (Li, 2019, 49), *ömirles* “hayat arkadaşı, karı koca” (Li, 2019, 308), *süyekles* “akraba” (Li, 2019, 56) örneklerinde de +dAş ekinin varyant biçimleri yer almaktadır. Aynı metinde tespit edilen *iwdeş* ve *iwleş* arasında herhangi bir anlam ve kullanım farkı olmaması bu iki sözcüğün +dAş ekinin Harezmi-Kıpçak Türkçesi dönemlerinde çeşitlendiği göstermektedir.

öygişi “ev kişisi; kadın” sözcüğü, Başkırt Türkçesi ağızlarında tespit edilmiştir ve tam olarak “ev kişi(si)” anlamına gelmektedir. Eski Türkçede *eb* “ev, çadır” sözcüğünün çağdaş lehçelerin bazılarında *öy/üy* gibi şekillerle kullanıldığı bilinmektedir. Diğer Türk lehçelerinde de aynı anlam bağlantısıyla oluşturulmuş yapılar bulunmaktadır. Çulımcada kaydedilen *äp kijizi* “ev kişisi; kadın” örneği de aynı mantıkla kurgulanmış bir söz

grubudur. Bununla birlikte Korecedeki *çipsāram* “ev kişisi” sözcüğü de Altay dilleri arasındaki kelime ve anlam bağlantılarını göstermesi bakımından ilgi çekici bir veridir (Li, 2019, 338).

ügezi “ev sahibesi; kadın” sözcüğü, Şor ve Kumandı ağızlarında tespit edilen bir örnektir. Li’ye göre bu kelimenin gelişimi şu şekildedir: *eb+édi +si* > **ebēdisi* > **ügēzi* > *ügezi* yani “ev sahibi” olarak açıklanmaktadır (Li, 2019, 338). Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *ev sahibi* ifadesinin *ügezi* sözünde yalnızca kadınlara özgü bir anlam dairesiyle ele alındığı söylenebilir. Sözcüğün ses ve anlam varyantları çağdaş Türk lehçelerinde yaşamaktadır: Azerbaycan Türkçesi *év yiyesi* “aile reisi, evin büyüğü”; Türkmence *öy eyesi* “ev sahibi”; Yeni Uygurca *öy égisi* “ev sahibi”; Özbekçe *üy égesi* “ev sahibi”; Karayca, Karaçay-Balkarca, Kumukça, Nogayca, Kazakça, Karakalpakça *üy iyesi* “ev sahibi”; Başkırtça *öy iyehi* “kadın”; Kırgızca *üy ēsi* “ev sahibi” ve Hakasça *ib ēzi* “ev sahibi” (Li, 2019, 338-339).

üydegi “karı koca; kadın” sözcüğü; Karaçay-Balkarca, Nogayca ve Teleüt ağzında kaydedilen bir veridir. Çağdaş Türk lehçelerinde sözcüğün kaydedildiği biçimler şunlardır: Kırgızca *üydögü* “evdeki; karı koca”; Altayca, Kumandı ve Teleüt ağzı *üydege* “sahibe, karı”; Şorca *emdegi* “sahibe, karı”; Tofaca *ögdeki* “evdeki; kadın” (Li, 2019, 333-334).

Eski Türkçedeki *eb* “ev, çadır; hane” > *üy +de* “bulunma eki” *+gi* “aitlik eki”nin birleşimiyle oluşmuştur ve tam olarak “evdeki” anlamını taşır. *üydegi* “evdeki; kadın” ifadesinin bir kısaltma grubuyla ortaya çıktığı söylenebilir.

Sonuç

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde ev-kadın bağlantısı ile kurulmuş sözcüklerle ilgili elde edilen dilsel verilerden çıkarılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir: Bu yazıda, Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde ev-kadın bağlantısı ile kurulmuş 11 sözcük ya da söz grubu ele alınmıştır: *ebçi*, *ev*, *ev bekçisi*, *evcimen*, *ewlik/ewlük*, *ewlög*, *évün tayağı*, *iwdeş*, *iwleş*, *öygişi*, *ügezi*.

Ev-kadın bağlantısı ile kurulduğu tespit edilen ifadelerden 4’ü isim tamlaması olarak kullanılan söz gruplarıdır: *ev bekçisi* “kadın, zevce, eş”, *évün tayağı* “evin direği (olan) (kadın)”, *öygişi* “ev kişi(si); kadın, eş” ve *ügezi* “ev sahibi; kadın, eş”. Bu söz gruplarından ikisi belirtisiz, biri belirtili, biri de takısız ad tamlaması şeklinde meydana getirilmiştir. Ele alınan sözcüklerden 6’sı *eb/ev/év/iw* “ev, hane” isim kökünden çeşitli isimden isim yapan eklerle türeyen adlardır. Bu sözcüklerin kuruluşunda *+çl*, *+cimen*, *+daş*, *+llg* ve *+llk* ekleri kullanılmıştır.

Metinlerde kaydedilen sözcüklerden biri kök hâlinde kullanılmıştır ve bu veride anlam daralması/anlam özelleşmesi olayı görülmektedir: *ev* “kadın, eş, zevce”. Bahsi geçen sözcüğün kullanımı, tam olarak, “kadın” ve “ev” arasında filolojik bir bağlantı kurulduğunu göstermektedir. Ele alınan sözcüklerin anlam özellikleri dikkate alındığında temel olarak Türklerin eski hayat tarzlarının etkilerini görmek mümkündür. Konar-göçer hayat tarzından kaynaklanan hareket ve dinamik bir süreçte dışarıda av, ticaret, savaş gibi faaliyetler erkeğin görevi olarak görülmüş; içeride (yani evde, yuvada, ocakta) geride kalanların düzen ve bakımı, evin güvenliği ve tertibi kadınlar tarafından sağlanmıştır. Bu hayat tarzı ve bakış açısının, kadının değersizleştirilmesi ya da hor görülmesi gibi olumsuz düşüncelerle bağlantısı olmadığı düşünülmektedir.

Türklerin İslamiyet’i kabul edişinden sonra türetilen bazı sözcüklerde de kadının ev ile özdeşleştirildiği görülür. Aslında bu kullanımların temelinde yine ailenin erkek ile değil kadın ile birlikte ayakta kalabileceğinin işaretleri bulunabilir. Özellikle toplumun en küçük sosyal grubu olarak yer edinen ailenin sağlam ve nizamlı bir yapıya bürünmesi, şüphesiz hem millî değerler hem de toplumsal huzurun sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Eldeki dil malzemesine göre bu misyon kadına yüklenmiştir. Türkçenin tarihî dönemlerinde tespit edilen sözcüklerin birçoğunun çağdaş Türk lehçelerinde

korunması da eski Türk kültürünün bir şekilde dil verileri özelinde yaşatıldığını gösteren bir işaret olarak yorumlanabilir.

Ev-kadın bağlantısıyla meydan getirilen sözcüklerin Türk dilinin farklı dönemlerinde ortaya çıktığı ya da kaydedildiği düşünüldüğünde, bir sözcüğün herhangi bir dinî etkiye bağlanması çok kolay görünmemektedir. Kaldı ki aynı sözcüğün hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası dönemlerinde aynı anlam çerçevesi içerisinde kullanılması, ev-kadın ilişkisinin Türklerde herhangi bir inanç bağlantısıyla ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Az önce de belirtildiği üzere kadın-ev ilişkisini gösteren sözcükler, esasında, toplumsal rollerin dağılımını ve Türk aile yapısının ana hatlarını özetlemektedir.

KISALTMALAR

AH: Atebetü'l-Hakayık
akt.: Aktaran
Alm.: Almanca
Bektaş.: Velâyetnâme-i Hacı Bektaş
çev.: Çeviren
DK: Dede Korkut Hikâyeleri
E: Yenisey Yazıtları
EZ: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye
GT: Gülistan Tercümesi
Güvahi: Pend-nâme-i Güvâhî
İM: İbni Mühenna Lügati
İMS: İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn
Kab.: Kabus-nâme
KB: Kutadgu Bilig
KE: Kısasü'l-Enbiya
LO: Lugat-i Osmanî
MG: Münyetü'l-Guzat
MK: Mahbûbu'l-Kulûb
Muham.: Muhammediyye
Müneb.: Münebbihü'r-Râkîdîn
Si. Da.: Siyer-i Darîr
TS: Tarama Sözlüğü
TÜS: Türkçe Sözlük

KAYNAKÇA

- Argunşah, Mustafa. "Türkiye Türkçesindeki Kadınla İlgili Temel Söz Varlığının Tarihî Gelişimi". *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında Kadın Sempozyumu (Amasya Üniversitesi, 4-6 Mayıs 2017) Bildiriler Kitabı*. Ankara: KIBATEK Yayınları, 81-106.
- Arsalan Erol, Hülya. *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.
- Ayan, Dursun. "Öğ'den Anne'ye: Türkçe Söz Varlığı". *Anne, Aile ve Toplum Dergisi* 7/26 (2011), 111-116.
- Bang-Kaup, Willi. "Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut Zweiter Brief: Uzuntonluğ-die Krone der Schöpfung". *Ungarische Jahrbücher* 5 (1925), 231-251.
- Berbercan, Mehmet Turgut. "İslam Öncesi Türk Metinlerinde 'Kız' ve 'Kadın'. *JOTS* 1/1 (2017), 7-19.
- Bläsing, Uwe. "Bir Hanımefendinin 'Kadın' İle İlgili Sözcükler Üzerine Düşüncelerine Dair Birkaç Söz". *AÜ DTCF Türkoloji Dergisi* 18/2 (2011), 31-47.

- Borovkov, Aleksandr Konstantinoviç. *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*. çev. Halil İbrahim Usta-Ebülfez Amanoğlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts, London: MIT Press, 2015.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press, 1972.
- Çağatay, Saadet. "Türkçede Kadın İçin Kullanılan Sözler". *TDAY Belleten* (1962), 13-49.
- Çetin, Engin. "Türkçede Gebelere Ad Verme Yolları". *Turkish Studies* 3/3 (2008), 189-211.
- Çetinkaya, Ülkü. *Aşk Mesnevilerinde Kadın*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara, 2008.
- Çetinkaya, Ülkü. "Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış". *Turkish Studies* 3/4 (2008b), 279-334.
- Debreli, Zekiye Gizem. "Kutadgu Bilig'de Kadın". *Studies of the Ottoman Domain* 6/11 (2011), 38-60.
- Duvarcı, Ayşe. "Dîvânu Lugâti't-Türk'te Kadın Terminolojisi Hakkında Bir Değerlendirme". *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Rize, 2008, 516-526.
- Eckmann, Janos. *Çağatayca El Kitabı*. çev. Günay Karaağaç. İstanbul: Kesit Yayınları, 2003.
- Ercilasun, Ahmet Bican-Akkoyunlu, Ziyat. *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Erdal, Marcel. *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Brill, 1991.
- Erdal, Marcel. *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill, 2004.
- Gabain, Annemarie von. *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Gülensoy, Tuncer. "Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar". *TDAY Belleten* (1973-1974), 283-318.
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Güner, Nurhan. "Kadınla İlgili Eski Türkçe Bir Kelime: Uragut". *Turkish Studies* 8/9 (2013), 2659-2669.
- Güner, Nurhan. *Türkçenin Kadınla İlgili Söz Varlığı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Gürhan, Nazife. "Toplumsal Cinsiyet ve Din". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* IV (2010), 58-80.
- Güven, Ali. "Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2012), 55-62.
- İmer, Kamile. "Toplum Dil Bilimin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış ve Dil Türleri". *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* 31/1-2 (1987), 213-230.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984.
- Karaağaç, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Karahan, Akartürk. "Tarihî Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine". *Bilkent Üniversitesi I. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. 1-12, Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Khajeh, Merve Hatami. *Toplumsal Cinsiyetin Sosyolinguistik Göstergeleri: Tebriz Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Koç, Kenan-Doğan, Oğuz. *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Küçük, Salim (2004). "Türkçenin Yazılı Eserlerinde Kadın ve Kadın İçin Kullanılan Sıfatlar". *Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma (1-4 Mart 2004) Sempozyumu Bildiri Metinleri*, 201-209.
- Li, Yong-Song. *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Nişanyan, Sevan. *Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2018.
- Oakley, Ann. *Sex, Gender and Society*. London: Gower Publishing Company Limited, 1985.
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Ölmez, Mehmet. "Türkçede ama "hala" ve hala "teyze" Hakkında". *Türk Dilleri Araştırmaları* 25/2, (2015), 177-182.
- Özçelik, Sadettin. *Dede Korkut (Dresden Nüshası), Cilt I: Giriş, Notlar; Cilt II: Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Özdarıcı, Öznur. "Dîvânu Lugâtî't-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011), 127-156.
- Özmenli, Mehmet. "Ortaçağ'da Türklerde Kadın ve Aile". *The Journal of Academic Social Science Studies* 66 (2018), 347-356.
- Pilancı, Hülya. "Anadolu Ağzlarında Kadın İçin Kullanılan Sözler Üzerinde Bir İnceleme". *Journal for Women Studies* 3/2 (2002), 71-82.
- Pokrovskaya, Lyudmila. "Terminy rodstva v Tjurkskikh Jazıkakh". *İstoriceskoe Razvitie Leksiki Tjurkskikh Yazıkov* (1961), 11-81.
- Rasonyi, Laszlo. "Türklükte Kadın Adları", *TDAY Belleten* (1963), 63-87.
- Şirin User, Hatice. "Runik Türk Yazıtları Çerçevesinde Katun ve Kunçuy". *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290 yılı (720-2010)*, İstanbul (2011), 281-292. *Tarama Sözlüğü I-VIII*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Taş, İbrahim. *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Tekin, Talat. "Amca ve Teyze Kelimeleri Hakkında". *TDAY Belleten* (1960), 283-294.
- Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati 1-10*. Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.
- Tokyürek, Hacer. "Runik Türk Yazıtlarında ve Eski Uygur Metinlerinde Kadın Hiyerarşisi". *TDAY Belleten* 61/1 (2013), 119-130.
- Tülücü, Süleyman. "Dîvânu Lugâtî't-Türk'te Kadın İçin Kullanılan Sözler". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* XVI (1982), 137-141.
- Tülücü, Süleyman. "İbni Mühenna Sözlüğü ve Bu Sözlükte Kadın ve Kadın Akrabalık Adları İçin Kullanılan Sözler". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2 (1995), 155-165.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Useev, Nurdin. "Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı". *Dil Araştırmaları Dergisi* 11 (2012), 57-66.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayıncılık, 2007.
- Yılmaz Anıl, Adile. "Kutadgu Bilig'de Kadın". *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 32 (2004), 91-99.
- Zieme, Peter. "Some Remarks on Old Turkish Word for 'Wife'". *TDAY Belleten* (1992), 305-309.